

АКТУАЛЬНІ ГЕНДЕРНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

(Рецензія на монографію: Власова Тетяна, Грабовська Ірина, Галицька Юлія. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст. Монографія. – К.: Міленіум, 2018. – 132 с.)

Монографічне дослідження «Актуальний гендер: міжнародний та український контекст» нещодавно ввійшло в коло вітчизняної наукової літератури. Сама назва представленої аналітики свідчить про її актуальність. Окрім того, з першої сторінки читача приємно вразить краса жіночої вдячності, засвідчена у присвяті роботи: «Усім жінкам наших родів присвячуємо». Вона налаштовує на емпатійне сприйняття тексту.

Дослідження міжнародного і вітчизняного контекстів розвитку гендерної теорії і практики, запропоноване авторками монографії Тетяною Власовою, Іриною Грабовською і Юлією Галицькою,

піднімає цілий пласт проблем, які нині є дискусійними і болючими як для нашого суспільства в цілому, так і для наукової спільноти зокрема.

Проблема трансформації феміністичних ідеологій, особливості формування гендерного дискурсу у культурі постмодерну, розвиток гендерних практик, перипетії формування гендерної системи українського суспільства – це найактуальніші, але далеко не всі питання, які професійно, переконливо і цікаво розглядаються авторками монографії. Кожен, хто ознайомиться з текстом, буде змушений зробити висновок, що сформовані у західній культурі нові принципи соціалізації статі, які спровокували зміну

гендерного порядку постмодерних суспільств, нині активно проникають у нашу культуру і усталюються в ній, змінюючи традиційний гендерний устрій українського соціуму. Відповідно, традиційні есенціалістські погляди на сутність статевого і особливостей формування гендерних стратегій, зокрема у процесі формування гендерної ідентичності особистості, стають неактуальними. Очевидно, що есенціалізм – віру в усталені сутності – дуже складно спростувати, бо ж він пропонує пояснення, які відображають загальноприйнятну думку і спростовує надзвичайно складний світ, у якому ми живемо, до однопричинних пояснень. Але спростування його є необхідним, бо теорія конструйованого гендеру відкриває нові можливості для розуміння і інтерпретації природи людини. Відтак, традиційні уявлення щодо сутності статі та особливостей її соціокультурного вияву потребують перегляду з позицій нового конструктивістського підходу, про що й свідчить рецензований текст.

З огляду на все вище зазначене, представлене монографічне дослідження є важливою віхою на шляху засвоєння вітчизняною філософською думкою понятійного апарату та ідей західноєвропейського постмодерного філософського дискурсу. Слід констатувати, що, на жаль, ні актуальність заявленої проблематики, ні її теоретична та практична значимість до останнього часу не викликали особливий інтерес до неї з боку академічної філософії. Це призвело до незадовільного стану її розробки як у зарубіжній, так і у вітчизняній філософії.

Важливість заявленої проблематики у науковому плані підтверджується також тим, що у колі питань західноєвропейської метафізики проблема гендерної ідентифікації особистості постала у зв'язку з формуванням модерної людини на противагу архаїчній людині, і розвивалася на тлі бінарних опозицій, провідною серед яких була опозиція розуму та тіла. При цьому розум асоціювався, і подекуди досі асоціюється, із певною кількістю ознак, носієм яких виступає чоловіче начало (свідомість, духовність, активність, раціональність, зовнішнє), а репрезентоване жіночим началом (позасвідоме, чуттєве, пасивність, нерациональність, внутрішнє) асоційоване з тілом. Логіка бінарних опозицій (чоловіче – суб'єкт, жіноче – об'єкт) є концептуальною засадою патріархатної метафізики. У філософських феміністських концепціях відбулася акцентуація уваги на статево/сексуальних диференціаціях всередині самої жіночої суб'єктивності, було введено у сучасну філософську епістемологію поняття тілесної відмінності та акцентовано увагу на ефекті статевої/сексуальної специфічності суб'єктів знання. Феміністична філософія визнала жіночий суб'єкт у якості активного суб'єкта знання. Феміністські стратегії децентрації, неієрархічності стали альтернативними логіці маргіналізації та вилучення жіночого як «Іншого» зі сфери суб'єктних відношень. В той же час антигуманізм постмодерністських понад-суб'єктивно-дискурсивних стратегій

протистоїть феміністським стратегіям у плані заперечення принципу суб'єкта у філософії.

Авторки монографії Тетяна Власова та Галицька Юлія, очевидно, відповідно до логіки роздумів представників філософії постмодерну, намагалися представити розвиток сучасного гуманітарного і, зокрема, філософського знання через здійснюваний у його рамках дискурс, який не просто відображає звичну для більшості сучасних філософів увагу до лінгвістичного боку справи, але й засновується на відомому факті, що гендерний дискурс виникає у тому ж просторі рефлексії, який відкривається нашими висловлюваннями про світ, себе й інших людей, бо використання мови у дискурсивній артикуляції є найбільш яскравою і загальновизнаною відмінною рисою людини. Та обставина, що рефлексивність притаманна усякому дискурсу, предметом якого є людина, а особливо, жінка, яка намагається віднайти свою ідентичність, дає можливість аналізувати з філософських позицій різні тексти, не обмежуючись суто академічним філософським доробком.

Авторками доведено, що особливу актуальність у момент визначення альтернатив розвитку сучасного суспільства набувають аналітичні роботи, спрямовані на дослідження глибинних онтологічних причин існування патріархатних гендерних відносин у посткласичних і постмодерних суспільствах, а також визначення способів їхньої зміни, зокрема, завдяки переосмисленню характеру і особливостей формування гендерних відносин у сучасній культурі.

Методичний інструментарій, запропонований у монографії, є адекватним по відношенню до предмета дослідження. Робота свідчить про дійсно інноваційний підхід до застосування цього інструментарію, поєднуючи філософські, феміністичні і гендерні методології, завдяки чому вдалося систематизувати багатоманітність підходів до поставлених у монографії проблем. Представлені великим масивом проаналізованої західної і вітчизняної літератури розділи монографії свідчать про те, що авторкам вдалося уточнити цілий ряд понять і навіть продемонструвати, як народжувалися інноваційні практики інтерпретації окремих понять, запроваджені постмодерною філософією.

Розгляд змісту процесу становлення уявлень про фемінізм і гендер у західній постмодерній філософії дав можливість визначити ключові параметри дискурсивних практик та деконструктивістських ідей у постмодерному соціокультурному процесі. Завдяки введенню до сфери аналізу методології конструктивізму і феміністичної критики суттєво розширено поле філософської рефлексії відносно досліджуваного предмету.

Слід зауважити, що при ознайомленні з текстом складається враження, що фемінізм і гендер відносяться виключно до епохи постмодерну. Цей недолік не можна віднести до незнайомства авторок з більш широкою історією фемінізму і гендерної

теорії. Очевидно, він обумовлений загальною заглибленістю у постмодерністський дискурс.

Вимагає уточнення і контекст використання поняття «дискурсивні практики». Неясно, чи цей конструкт вживається у значенні, в якому його використовували Ж. Дерріда і Ю. Крістева, чи у тому сенсі, який йому надав М. Фуко, тобто у плані виявлення «історичного неусвідомленого» різних епох? При цьому, як відомо, Фуко виділяв три класи трансформацій дискурсивних практик, а саме: 1) Деривації (або внутрішньо-дискурсивні залежності), що являють собою зміни, отримані шляхом дедукції чи імплікації, узагальнення, обмеження, пермутації елементів, виключення чи включення понять тощо; 2) Мутації (міждискурсивні залежності): зміщення кордонів поля досліджуваних об'єктів, зміна ролі і позиції суб'єкта, який промовляє; функції мови, встановлення нових форм інформативної соціальної циркуляції тощо; 3) Редистрибуції (перерозподіл, чи позадискурсивні залежності): спростування ієрархічного ладу, зміна керівних ролей, змішання функцій дискурсу.

Важко визначити, чи використовували дослідниці методологію лівого деконструктивізму і яким чином, оскільки вона не обумовлена у концептуально-методологічних підходах. На мій погляд, ця методологія імпліцитно присутня у аналітиці. Зауважу, що використання цієї методології дає можливість досліджувати дискурсивні практики як ритмічні конструкти, що забезпечують дієвість «владної ідеології» завдяки ідеологічному коригуванню і редагуванню загальнокультурного знання кожної конкретної історичної епохи.

До безумовно позитивних рис роботи, які актуалізують її методологічний потенціал, слід віднести спробу поглиблення традиції інтеграції філософських, літературних, культурологічних, феміністичних і законодавчих текстів.

Після ознайомлення з текстом стає очевидним, що бути людиною у сучасній західній культурі – це бути гендерно визначеною особистістю. Філософське запитання, чи відносяться до природи людини гендерні норми як норми її буття і життєдіяльності, авторками монографії переконливо розв'язано на матеріалі досвіду Майдану і нового досвіду жіночих парамілітарних об'єднань в Україні.

Оскільки досвід показує нам, що реально сталося, але не відповідає на питання, як повинно бути, то наукова теорія у формі аналітики може запропонувати свій проект нормативності для процесу створення на наших теренах задекларованого у якості мети гендерно паритетного суспільства. І тут авторки переконливо спростовують ідею про те, що аналіз нормативних передумов пізнання і діяльності в жодному випадку не повинен спиратися на історико-емпіричний матеріал. Ця ідея свого часу була висловлена І. Кантом, який вважав, що норму можна дослідити лише шляхом абстрактного аналізу перед-досвідних (апріорних) передумов пізнання і практики, а не через опис досвіду. Звернення до мови фактів, як зазначав знаний український філософ М.В. Попович,

неминуче, якщо є прагнення поставити на наукову основу розв'язання суперечностей, що виникають під час теоретичного аналізу реальності¹. Саме таким шляхом і пішли авторки рецензованої монографії, запропонувавши своїм читачам розгортання сюжетної лінії аналітики від теоретичного рівня, у якому виявлено проблемні зони переходу від феміністичного до гендерного дискурсу в культурі постмодерну, а згодом представивши достовірну картину розгортання гендерного процесу у вітчизняній культурі. Дуже тішить саме запропонований підхід, оскільки авторки будують свої аналітики не лише на теоретичному зарубіжному матеріалі, показуючи, яким чином природу гендеру можна відкрити і описати, але й доводять на практичному матеріалі реальність теоретичних передбачень.

«XXI століття буде «жіночим». Так вважає чимало інтелектуалів як у світі, так і в сучасній Україні», – зауважує у передмові Ірина Грабовська, а у самому дослідженні спирається на мову реальних фактів, які пропонує нині українська культура на підтвердження цієї тези. Авторка спростовує думку про те, що фемінізм, як і інші емансипаційні жіночі практики, не є автентичним для української культури. Філософиня також поділяє думку про те, що фемінізм і націоналізм – монети одного вжитку, що в українському варіанті фемінізм та націоналізм є двома сторонами однієї медалі, бо національно-визвольні змагання та феміністичний рух – це два різновиди емансипаційних практик. Очевидно, що авторки монографічного дослідження солідаризуються саме із такою течією в інтелектуальній традиції українства, проте акцентують увагу на актуальному гендерному дискурсі, бо він є менш розвиненим і менш популярним у науковому середовищі та серед широкого загалу в Україні, а, відтак, потребує більшої уваги.

Цікавим є запроваджуваний Іриною Грабовською підхід розглядати питання гендеру у контексті формування постколоніальної свідомості українців. Зокрема, акцентуючи увагу на необхідності вирішення питання консолідації нації в умовах російської агресії задля збереження незалежної держави, дослідниці зауважує цілу низку ознак, які характеризують постколоніальний стан нашої спільноти, вказуючи на відсутність реальних реформ, які свідчать про поступальний рух суспільства у напрямку демократичного цивілізованого світу; відсутність виваженого і науково обґрунтованого проекту розбудови власної державності, її засад, ціннісних орієнтирів; існування певної невизначеності економічних моделей, наявність залишків ідеології

двовекторності, особливо на регіональному рівні; невірненість національно свідомих еліт, особливо

¹ Попович М. Бути людиною / Мирослав Попович. – К.: Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2011. – 223 с. – С. 34.

це стосується політичної еліти, яка була б здатна ставити пріоритети національного розвитку вище за власні інтереси; переважання до недавнього часу компрадорської буржуазії; наявність колоніальної ментальності; збережена олігархічно-кланова держава, що свідчить про відсутність кардинальних змін у сфері державотворення; орієнтованість частини населення на колишню імперію СРСР, та на сучасну путінську Росію «як еманацию попередньої советської державності»; порушення прав людини у зв'язку з відсутністю правової держави, що провокує існування анти-правового суспільства, в якому порушуються базові для ЄС норми захисту прав людини; недорозвиненість громадянського суспільства; патерналістські настрої частини спільноти, яка намагається перекласти вирішення власних проблем на державу або ж Захід; існуючі архаїчні форми мислення, несумісні з вимогами сучасного світу тощо. Відтак, формування постколоніального дискурсу в сучасній українській соціогуманітаристиці, підкреслює авторка, є нагальною науковою та науково-практичною проблематикою. Гендерні дослідження є однією зі складових зазначеного дискурсу. Постколоніальна доба існування української спільноти характеризується тим, зазначає дослідниця, що в ній ще не запроваджено повноцінні гендерні стосунки та практики².

До найцікавіших текстів аналітики належить розвідка Ірини Грабовської про гендерну складову образу диктаторів, зокрема Владіміра Путіна.

Теоретичне і практичне значення отриманих авторками монографічного дослідження результатів полягає у тому, що проведений аналіз дозволяє уточнити і систематизувати концептуальні підходи до визначених у монографії проблем, сприяє вирішенню соціокультурних, політичних, управлінських, а також комунікативних проблем, спровокованих неусталеністю гендерної системи сучасного українського суспільства. Також представлена робота дозволяє визначити перспективні напрямки подальшого розвитку гуманітарних досліджень. Концептуальні узагальнення, представлені у роботі, можуть стати основою для розробки освітньо-навчальних проектів і лекційних курсів з гендерної проблематики, прислужитися науковцям при написанні дисертаційних досліджень.

Зауважу, що було б дуже доречним доповнити монографічне дослідження аналітикою про релігієзнавчі аспекти гендерних досліджень як зарубіжних так і вітчизняних, а також доповнити розділом, у якому було б розкрито реальний вплив релігії на становлення в Україні гендерно паритетного суспільства. Розгляд особливостей гендерних відносин у межах християнської релігійної традиції та неорелігійних рухів і вчень є аж надто

актуальним нині, а, отже, претендує на відведення йому місця у дослідженні. Загалом, цікаво було б дослідити питання про те, яким чином у вітчизняній культурі здійснювався вплив механізмів релігійної соціалізації на визначення конвенціональних гендерних ролей і приписування Богу певної статевої визначеності. Це тим цікавіше, що проблема взаємозв'язку сучасної релігійної соціалізації і гендерної ідентичності піднімалася західним гуманітарним знанням під час становлення і усталення позицій феміністської теорії.

Цікавим також могло би бути дослідження новітніх політичних гендерно маркованих міфів, що заповнили суспільний простір сучасної України. Тим більше, що авторка цього монографічного видання Ірина Грабовська досить активно займалась даною проблемою у попередні роки своєї наукової діяльності³.

Вказані недоліки мають характер окремих упущень і не впливають на загальну позитивну характеристику роботи. Отримані у ході дослідження результати знайшли коректне відображення у висновках.

Підсумовуючи, зазначу, що завдання дослідження, сформовані на основі поставленої мети, загалом виконано. Авторками монографії представлено глибоке філософське осмислення сутності і концептуальної ваги трансформацій феміністичного дискурсу у гендерний у філософії та культурі постмодерну, а також розкрито процес формування гендерних теорій і практик у вітчизняній культурі. У відповідності до поставленої мети здійснено аналіз найвпливовіших феміністичних течій і рухів у культурі постмодерну; досліджені дискурсивні і наративні аспекти постмодерністської теорії гендеру; розкриті специфіка соціокультурного контексту, на фоні якого формуються дискурси гендерної ідентичності, і того наукового апарату, який впливає на гендерні ідеології; розглянуто технології створення нових форм гендерної ідентичності у культурі постмодерну; виявлено основні аспекти формування вітчизняного гендерного дискурсу; розкрито реальний процес формування гендерно паритетного суспільства в Україні.

Тетяна Талько

² Власова Т., Грабовська І., Галицька Ю / Тетяна Власова, Ірина Грабовська, Юлія Галицька. Актуальний гендер: міжнародний та український контекст. Монографія. – К.: Міленіум, 2018. – 132 с. – С. 127.

³ Див.: Грабовська І. Україна як метафізична реальність: [монографія]. – К.: Стило, 2000. – 114 с.